

defines the cognitive, informational, communicative, regulatory, integrative, axiological, worldview, educational functions of its existence.

"Choreographic culture" covers various processes and individual events, artistic trends and activities of artists related to dance art.

Choreographic education is a part of the art education system, built on two levels (amateur and professional), which enhances the culture of society and performs a number of functions.

Key words: *choreographic culture, choreographic education, concept, theoretical justification, art, dance.*

УДК 373.3.015.31:[502/504:005.336.2]

Алла Колишкіна

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0001-9598-1830

Олександр Колишкін

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0002-1129-3254

DOI 10.24139/2312-5993/2023.02/250-263

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено організацію та хід констатувального експерименту щодо визначення рівнів сформованості екологічної компетентності учнів початкових класів. Обґрунтовано методи, які було покладено в основу експериментальної роботи: спостереження; анкетування учнів; бесіди. Визначено компоненти та критерії формування екологічної компетентності учнів початкових класів: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний; обґрунтовано рівні екологічної компетентності: високий, середній, низький. Шляхом аналізу результатів експерименту виявлено: переважне використання вербальних, репродуктивних методів навчання, які є малоефективними у формуванні ціннісного ставлення до природи; часткову реалізацію вчителями можливостей позаурочної та позакласної діяльності для формування екологічної компетентності учнів; відсутність відомостей, які стосуються природи рідного краю. У якості ефективної форми організації екологічної просвітницької діяльності учнів початкової школи визначено позаурочну роботу, а саме функціонування природничо-краєзнавчого гуртка «Розвідники природи Сумщини».

Ключові слова: *компетентнісний підхід, екологічна компетентність, краєзнавство, учні початкових класів, констатувальний експеримент, методи дослідження, позаурочна робота, природничо-краєзнавчий гурток.*

Постановка проблеми. Вступ України до Європейського співтовариства передбачає суттєві соціально-економічні й політичні зміни в нашій державі, орієнтацію на гуманістичні цінності, серед яких важливе місце посідає ціннісне ставлення до природи як основи послаблення екологічної кризи та забезпечення сталого розвитку суспільства. У зв'язку з цим зростає увага до екологічної компетентності підростаючої особистості.

Актуальність формування екологічної компетентності розкриті у «Концепції екологічної освіти України» (2001), де серед найголовніших завдань визначено формування екологічної культури всіх верств населення, одним із засобів якого є «відродження кращих традицій українського народу у взаємовідносинах з довкіллям, виховання любові до рідної природи» (Концепція екологічної освіти України, 2001). «Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів» (2011) серед системи загальнокультурних і громадянських цінностей виділяють ціннісне ставлення до природи рідного краю, розкривають його суть та специфічні вікові особливості, тематику виховних заходів відповідно віку. Державний стандарт початкової загальної освіти (2018) серед ключових компетентностей, якими мають оволодіти учні нової української школи, виокремлює екологічну компетентність. Визначаючи мету освіти, Закон України «Про освіту» (2017) наголошує на потребі «збагачення культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» (Закон України «Про освіту», 2017).

Аналіз актуальних досліджень. Зміст, структура, компоненти та практична спрямованість поняття «екологічна компетентність» визначені в працях Д. Єрмакова, В. Маршицької, Н. Олійник, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Титаренко. Екологічна компетентність є складником життєвої компетентності особистості, яка здатна сформуватися засобами краєзнавства. Адже краєзнавство має вагоме значення у зв'язку з національним відродженням України. Краєзнавство реалізує процес пізнання країни шляхом комплексного вивчення її окремих регіонів, місцевостей, в його основі лежить поконвічний інтерес людини до свого краю, його природи, історії.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про певну увагу введення в шкільну практику краєзнавчого компонента. Вивченню ролі та місця краєзнавства в освітньому процесі присвячено значну кількість досліджень. Так, науковці В. Бенедюк, М. Крачило, Г. Пустовіт, М. Рябко, Т. Самоплавська, О. Столяренко, О. Сухомлинська вважають його важливим засобом національного та екологічного виховання, підвищення ефективності як навчального, так і виховного процесів, засобом формування системи цінностей особистості.

Так, Г. Ващенко зазначає, що «... діти повинні спочатку вивчити і полюбити свою рідну країну..., а потім перейти до вивчення всієї

України» (Ващенко, 1999, с. 159). На думку педагога, цілеспрямоване вивчення рідного краю, його природних і культурних багатств виступає початковою цеглинкою формування екологічної культури.

Мета статті: на основі аналізу сутності екологічної компетентності особистості, дослідити рівні й визначити ефективні форми і методи формування екологічної компетентності учнів початкової школи.

Для досягнення мети наукової публікації використано такі **методи дослідження:**

- теоретичні: аналіз та синтез даних філософії, психології, педагогіки з проблеми формування екологічної компетентності для уточнення сутності базових понять; порівняння, класифікація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних, критеріїв і показників, формування екологічної компетентності молодших школярів;

- емпіричні: діагностичні (анкетування, педагогічне спостереження, бесіда, вирішення проблемних ситуацій) для з'ясування ставлення учнів початкової школи до об'єктів природи, їхніх мотивів взаємодії з природою; педагогічний експеримент (констатувальний) для визначення стану досліджуваної проблеми, визначення відповідних форм і методів формування екологічної компетентності засобами краєзнавчого матеріалу;

- статистичні: методи математичної статистики для кількісного та якісного аналізу експериментальних даних, засвідчення достовірності отриманих результатів експериментальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз змісту ключових понять дослідження «компетентність» (С. Бондар, Т. Добудько, І. Тараненко, А. Хуторський, Л. Хоружа, І. Ящук), «екологічна компетентність» (Д. Єрмаков, В. Маршицька, Н. Олійник, О. Пруцакова, Н. Пустовіт, Л. Титаренко) та врахування вікових психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку (І. Бех, С. Войтович, А. Харчев, Дж. Хілл, Ю. Якубова) дали підставу визначити поняття «екологічна компетентність учнів початкової школи», яке розуміємо як здатність та готовність особистості розуміти взаємозв'язок між людиною та природою та оцінювати вплив своїх дій на природне середовище.

На думку сучасних науковців, краєзнавство в ЗЗСО – це вивчення учнями під час уроку та позаурочний час природи, соціально-економічного і культурного розвитку рідного краю – шкільного мікрорайону, села, міста, області. Краєзнавство як засіб формування

екологічної компетентності містить у собі етнічно-регіональні та загальнолюдські цінності. Воно репрезентує різноманітність людського досвіду. У кожному регіоні краєзнавство має свій зміст і форму, несе в собі відбиток його самобутнього творчого характеру, історичної долі.

Дослідження стану сформованості екологічної компетентності учнів початкових класів здійснювалось у ході констатувального етапу експерименту на базі Сумського закладу загальної середньої освіти І–ІІІ ступенів № 15 Сумської міської ради. Експериментом було охоплено 68 учнів експериментальної групи. Одержані результати порівнювалися із аналогічними показниками 62 учнями контрольної групи, які працювали за традиційною методикою навчання, отже загальне число респондентів становило 130 учасників освітнього процесу. Метою експерименту було визначення рівнів сформованості екологічної компетентності учнів початкових класів.

Для реалізації мети експерименту, визначено головні компоненти формування екологічної компетентності учнів початкових класів: когнітивний; емоційно-ціннісний; діяльнісний. Так, когнітивний компонент, передбачає рух від безпосереднього, чуттєвого відображення дійсності до понятійного, абстрактного мислення, а потім – повернення сходження від абстрактного до конкретного. Останній забезпечує не просте нанизування абстракцій одна на одну, а створює синтез, який сприяє подальшому заглибленню в суть явищ оточуючого світу в усіх їх причинних зв'язках і опосередкованостях. Результатом аналітико-синтетичної діяльності є поняття, ідеї, теорії. Когнітивний компонент існує в тісному взаємозв'язку з науково-пізнавальним, який є джерелом знань, і практично-діяльнісним, для якого він є основою. Отже, формування даного компоненту вимагає використовувати для розвитку учнів початкових класів єдність знань і умінь мислити та діяти.

Емоційно-ціннісний компонент, визначає світ цінностей – це світ практичної діяльності. Емоційне ставлення до природного оточення, його оцінка здійснюється в практичному житті. Пошук шляхів до цілісного, гармонійного світу та людського буття не може не зачіпати проблем освіти й виховання. Оскільки ціннісні орієнтації визнають поведінку й причини соціальної діяльності учнів, на перший план виступає не те, що необхідно й вигідно з точки зору матеріальних умов життя, а те, що відповідає їхнім уявленням про призначення людини в природі. Тобто норми й ідеали, які виступають результатом

діяльності особистості, формують основу життєвих пріоритетів. Слід відмітити, що становлення емоційно-ціннісних якостей дитини у світлі даного дослідження відбувається під впливом ціннісних орієнтацій, які переважають у природному середовищі. Саме природа як засіб екологічної освіти покликана сформувати та розвинути високий рівень екологічної свідомості та компетентності учнів початкових класів, через безпосередній та опосередкований рух шляхами емоційно-ціннісних якостей суб'єкта від перших уявлень про добро і зло до стійкої самоусвідомленої екологічної поведінки як складової морально-психологічного здоров'я особистості.

Діяльнісний компонент є логічним результатом попередніх компонентів екологічної компетентності. Разом з тим, діяльність формує відносини людини з навколишнім світом. Незважаючи на існуюче уявлення про обмежені фізичні можливості й низький рівень включення учнів початкових класів до природоохоронної діяльності, обсяг і зміст практичної участі дітей у захисті й благоустрою навколишнього середовища рідного краю значно ширше. Учні початкових класів треба привчити до екологічної діяльності. Наприклад, як правильно підгодовувати зимуючих птахів, звірів; збирати ягоди, лікарські рослини; сіяти й збирати насіння, тощо. Отже, саме у молодшому шкільному віці діти прагнуть до активних практичних дій у природі, проте відсутність ефективних педагогічних технологій, екологічно спрямованих навчально-методичних посібників, екологічна необізнаність учителів призводить до суперечності між бажанням дитини виконувати такі дії та можливістю їх реалізації.

При розробці методики констатувального етапу експерименту користувалися існуючими критеріями екологічної компетентності школярів: когнітивний (знання, уміння і навички у поєднанні з інтересами, тобто рівень готовності та потягу отримувати, шукати і переосмислювати інформацію про об'єкти навколишньої дійсності); емоційно-ціннісний (прагнення учня проявити себе як компетентну особистість у збереженні об'єктів природи); діяльнісний (рівень готовності до практичної взаємодії з об'єктами природи) (Колишкіна, Романенко 2021, с. 49), за допомогою яких стає можливим визначення рівнів (високий, середній, низький) екологічної компетентності, спостереження за динамікою педагогічного процесу, визначення його результативності.

Високий рівень: учень глибоко, ґрунтовно, послідовно розкриває зміст екологічних завдань; висловлені твердження ілюструє

прикладми з власних спостережень; без допомоги вчителя аналізує, порівнює, класифікує предмети і явища природи, застосовує на практиці набуті знання; наявні потреби у пізнанні об'єктів рідного краю; позитивно ставиться до об'єктів рідного краю; проявляє активність під час бесіди на краєзнавчу тематику.

Середній рівень: при викладі матеріалу учень припускається незначних помилок, йому важко ілюструвати відповідь прикладами з власних спостережень; переважає інколи поверхнева обізнаність в галузі знань про предмети і явища природи; робить неповні узагальнення та висновки; потреби у краєзнавчій діяльності прагматичного характеру; проявляє пасивність під час бесіди на краєзнавчу тематику.

Низький рівень: учень має поверхневі знання про предмети і явища природи; дитині важко (або він зовсім не може) самотійно підтвердити відповідь прикладами; відповідь непослідовна, фрагментарна, неточна; байдуже емоційне ставлення до рідної місцевості; відсутність бажання вести бесіди на краєзнавчу тематику.

У процесі експерименту використовувалася комплексна методика визначення когнітивного, емоційно-ціннісного, діяльнісного компонентів формування екологічної компетентності учнів початкових класів, що включала педагогічне спостереження, завдання типу «Продовж речення», анкетування учнів на виявлення інтересів до природи рідного краю, бесіди.

Спостереження організовувалося як цілеспрямоване сприйняття різних явищ і факторів, що характеризували дії та вчинки школярів у природних умовах та в умовах експерименту: на уроках, екскурсіях у природу, під час прогулянок дітей на природі. Як відомо, спостереженню доступні лише зовнішньо виражені дії, що виступають у руховій чи вербальній формі. Оскільки учням початкових класів важко описувати свої враження при спогляданні явищ, об'єктів природи, почуття від події чи вчинку, що мають моральне або естетичне забарвлення, то великого значення надано спостереженням. У ході спостережень фіксувалося, чи володіють учні вміннями та навичками раціонального природокористування, як ставляться до окремих видів природоохоронної роботи, чи проявляють активність, творчість у колективних справах щодо благоустрою довкілля, як проявляють себе у ситуаціях морального вибору, як співвідносяться вербальні дані з реальною поведінкою дітей у ставленні до природи.

Так, спостереження засвідчило, що переважаюча більшість дітей (37,9 %) – не володіють вміннями та навичками раціонального природокористування, негативно ставляться до природоохоронної роботи, не проявляють активність щодо благоустрою довкілля, що свідчить про низький рівень екологічної компетентності; частина учнів початкових класів володіє вміннями та навичками раціонального природокористування, відповідально ставляться до природоохоронної роботи, проявляють активність щодо благоустрою довкілля – 44,6 %, що засвідчує сформованість середнього рівня екологічної компетентності; 17,5 % мають високий рівень екологічної компетентності.

В експерименті широко застосовувалися бесіди, які допомагали глибше зрозуміти мотиви респондентів, їх позиції. Гнучкість цього методу забезпечувала широкий діапазон адаптації до різних ситуацій, сприяла ефективному розумінню всього контексту, а також мотивів окремих відповідей респондентів. Бесіди використовувалися як індивідуальні, так і групові, стандартизовані та нестандартизовані. У випадках, коли необхідно було отримати матеріал про окремого респондента, використовувалися нестандартизовані бесіди. Зміст, черговість і характер формулювання заздалегідь підготованих запитань визначалися ситуацією бесіди, яка в зв'язку з цим проходила більш вільно, ніж стандартизована. Переваги стандартизованому виду бесіди надавалися тоді, коли необхідно було визначити певні тенденції явищ, що вивчалися.

Спеціально заплановані бесіди, а також ті, що стихійно виникали, дали можливість зібрати матеріал про знання щодо об'єктів природи, мотиви поведінки в природі, ставлення до певних ситуацій, подій, в основі яких лежить екологічно вірна чи невірна поведінка у природі, певне ставлення до предметів та явищ природи. Бесіда – це одна з форм спілкування яка є доступною для дитячого розуміння, бо дає можливість дитині бути активною, задавати відразу запитання, чути на них відповіді і пояснення співрозмовника. При проведенні бесід, враховували вікові особливості учнів початкових класів. Бесіди містили невелику кількість запитань, щоб не розсіювати увагу і були побудовані в ігровій формі.

Аналіз відповідей учнів на запитання бесіди «Чи можемо ми проіснувати без природи і природа без нас?», показав, що дітям молодшого шкільного віку доступне розуміння різнобічних цінностей природи. На запитання: «Що відбудеться, якщо не посадити рослини?», відповіді дітей були такими: «Буде не красиво» (68,2 %);

«Не буде що їсти» (25,3 %). Лише 6,5 % дітей відповіли; «Не буде чистого повітря». Але ніхто з дітей не сказав про те, що не залишиться тварин, яким потрібні рослини. Наведені відповіді свідчать про те, що у дітей є певні уявлення про значення рослин, але здебільшого естетичне і споживацьке, а не ціннісне, екологічне.

Методика вивчення рівня сформованості екологічної компетентності передбачала анкетування учнів початкових класів, з метою з'ясування інтересів учнів та їх зв'язок з рідною місцевістю. Анкета з опосередкованими (непрямими) запитаннями, що не розкриває справжньої мети дослідження, а забезпечує більшу вірогідність вірних результатів. Запропонована анкета містила шість запитань, пов'язаних із повсякденним життям учнів. Запитання побудовано так, що вони відображають типові потреби дитини, джерелом задоволення яких, у тому числі, може бути і рідний край. Учні відповідають, які саме інтереси переважають у їх житті, що для них найбільш значуще. Інтереси учнів досліджувалися також письмовим опитувальником за допомогою варіативних запитань. «Мені цікаво вивчати природу свого краю (інших країн)». Відповідаючи на дане твердження, учень засвідчує краєзнавчий зв'язок власних інтересів.

Так, результати анкетування засвідчують, про те що природа – це відпочинок серед природи, виражають думку 76,1 % учнів. Інші потреби у природі загалом виражені недостатньо. Потреби у навчальному предметі «Я досліджую світ» (природнича освітня галузь) проявили 14,7 % учнів. Не виражають своє бажання спілкування з природою 9,2 % учнів. Така специфіка потреб спричинена переважанням впливу соціального середовища та значною ізолюваністю учнів від природи.

З метою визначення рівня сформованості екологічної компетентності учнів було запропоновано завдання «Продовж речення». Завдання мало наступний зміст: 1. Щоб зберегти природу, я можу...

2. Якщо я бачу дитину, яка викидає сміття на землю, я...

3. Природа в нашому місті/вулиці/біля школи найбільш потребує...

4. Які зміни в поведінці людей можуть допомогти зберегти довкілля?

5. Які рослини/тварини мешкають у твоєму місті? Як їх можна охороняти?

6. Які продукти можна купувати, щоб підтримувати здорове довкілля? Які продукти краще уникати?

На основі аналізу результатів бесіди, завдання «Продовж речення», анкетування та спостереження були встановлені загальні показники розподілу учнів за рівнями сформованості екологічної компетентності (табл. 1).

Таблиця 1

**Рівні сформованості екологічної компетентності
учнів початкових класів**
(загальна кількість учнів 130 осіб)

Компоненти екологічної компетентності	Рівні екологічної компетентності		
	Високий	Середній	Низький
	у %	у %	у %
Когнітивний	18,4	56,7	24,9
Емоційно-ціннісний	15,9	55,7	28,4
Діяльнісний	13,0	61,1	25,9
Узагальнені результати	15,8	57,8	26,4

Констатувальний етап експерименту показав середній рівень екологічної компетентності. Причину середнього рівня знань вбачаємо в не системності та неструктурованості навчального матеріалу. Оскільки діти не розуміють зв'язку явищ та предметів природи, вони, в переважній більшості, мають труднощі в обґрунтуванні необхідності дотримання того чи іншого правила або норми поведінки. Крім того, навіть дотримуючись їх в житті, вони керуються не переконаннями, певною внутрішньою системою принципів, а зовнішніми чинниками – вимогами, бажанням утвердитися.

Аналіз результатів дослідження дозволив виділити також ряд недоліків:

1) недоліки теоретичного характеру (нечітке усвідомлення необхідності формування в учнів початкових класів уяви про цілісність світу природи, людину як елементу цієї цілісності і гаранта її збереження, недооцінка розвитку чуттєвості, культури сприйняття, моральної оцінки вчинків і поведінки в природі);

2) недоліки практичного характеру (невміння структурувати та систематизувати екологічні знання з метою формування цілісної картини світу природи та природи рідного краю зокрема).

Таким чином, проведене дослідження виявило загальну не обхідність у розробці форм і методів формування екологічної компетентності

у позаурочний час із застосуванням краєзнавчого матеріалу.

Процес екологічної освіти та виховання є багатоаспектним явищем, його неможливо вмістити у чітко визначені рамки уроку. Спеціалісти багатьох країн особливий інтерес проявляють до таких форм організації освітнього процесу, які б сприяли ефективній екологічній підготовці учнів початкових класів, закріпленню знань, умінь, навичок у процесі організації практичної діяльності. У цьому відношенні позаурочна робота, на думку дослідників, володіє найбільшими перевагами, оскільки дозволяє найбільш повно врахувати інтереси учнів для задоволення їх пізнавальних, інтелектуальних можливостей, забезпечити практичну реалізацію знань, набутих у процесі навчання, а також можливість безпосередньої взаємодії з природою, розвитку гуманістичних якостей особистості.

Позаурочна робота сприяє академічним успіхам школярів, розвиває навички природоохоронної діяльності та комунікації. Вона слугує компонентом, що об'єднує між собою різні аспекти екологічної освіти, тим самим забезпечуючи її неперервність.

Позаурочна діяльність пропонує більше можливостей для творчості, тому що не обмежується шкільним регламентом. Добровільний характер даної роботи позитивно впливає на психологічний стан учнів. Відсутність тиску викликає потяг до навчання й вдосконалення знань з охорони навколишнього середовища. До того ж, позаурочна робота надає можливості безпосереднього контакту з довкіллям та безпосередньої участі в природоохоронній діяльності. Позаурочна діяльність має значний виховний і дидактичний потенціал, тому що сприяє розвитку самостійності, формуванню емоційно-ціннісної сфери учнів, вихованню почуття відповідальності за власні вчинки.

Позаурочна екологічна діяльність здійснюється з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей учнів, їх здібностей та вподобань, попереднього досвіду та життєвих прагнень. На кожному віковому етапі її розвиток здійснюється по-різному. Кожній дитині властиві свої самобутні й неповторні риси та якості: здібності, інтереси, нахили, життєвий досвід, рівень активності, особливості характеру та темпераменту, що відрізняють одну дитину від іншої. Дані особливості, закономірності розвитку потрібно враховувати під час визначення відповідного змісту, методів навчальної та виховної роботи з метою підвищення ефективності освітнього процесу

(Долинська, 2001).

Завдяки добровільному характеру й відсутності тиску позаурочна діяльність позитивно впливає на психологічний стан учнів і викликає в них зацікавленість до навчання. Позаурочна діяльність сприяє поглибленню знань про навколишнє середовище, дозволяє навчитися використовувати їх на практиці, формує в учнів екологічну відповідальність, культуру поведінки в природному довкіллі, розвиває високі моральні якості. Специфіка позаурочної роботи полягає у тому, що вона сприяє розвитку ініціативи, самостійності учнів, винахідливості, творчості, має широкі можливості використання цікавих ігрових форм, що дозволяє організувати безпосереднє спілкування молодших школярів з природою та забезпечити подолання існуючого у навчальній діяльності формалізму при вивченні природи, забезпечуючи виховання в колективі в поєднанні з індивідуальним підходом.

Сучасне визначення понять «позаурочна та позакласна робота» знаходимо у Г. Пустовіта, який трактує їх наступним чином: «Позакласна робота – процес, що організовується педагогічним колективом школи у вільний від навчання час, в умовах, які є комфортними для школярів, і спрямовується на задоволення різноманітних пізнавальних інтересів та освітніх запитів дітей. Позаурочною роботою є діяльність групи чи окремих педагогів школи спрямована на створення у вільний від навчання час комфортних умов для розвитку творчих здібностей та реалізації духовного потенціалу особистості, забезпечення освітніх запитів учнів певного класу чи групи, об'єднаних спільними інтересами» (Костриця, Обозний, 1995; Пустовіт, 2004).

Характеризуючи можливості позаурочної виховної роботи О. Савченко вказує на її широкі можливості щодо ефективної організації практичної природоохоронної діяльності учнів початкових класів. Серед ефективних форм такої роботи з молодшими школярами академік виділяє об'єднання за інтересами, творчі об'єднання (гуртки).

Пріоритет позаурочної роботи полягає у тому, що вона не обмежена чіткими навчальними програмами, рамками уроку, сприяє розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів, розвитку спостережливості, встановленню причинно-наслідкових зв'язків тощо. Завдання позаурочної роботи з формування екологічної компетентності учнів початкових класів – закріплення, збагачення та поглиблення знань, набутих у процесі навчання, застосування їх на практиці; розширення природоохоронного кругозору учнів,

формування в них екологічної культури, вироблення вмінь і навичок раціонального природокористування. Її зміст визначається загальним змістом виховання учнів початкових класів, який передбачає розумове, моральне, трудове, естетичне, екологічне виховання.

Позаурочній роботі властиве багатство і різноманітність форм і методів. За методами: словесні (розповідь, пояснення, бесіда), наочні (демонстрація, спостереження), практичні (практичні роботи, ігрові вправи, навчальні вправи). За місцем проведення: шкільні – клас, актові зали, «серед природи». За способом організації діяльності учнів початкових класів поділяють на індивідуальну, групову та масову позаурочну роботу.

Групові позаурочні роботи в основному здійснюються в гуртках. Саме там на нашу думку, дитина продовжує формувати свою екологічну компетентність, поглиблювати природничі знання, формувати вміння дбайливого ставлення до природи. Гурткова робота – важлива ланка в системі позаурочної роботи. Вона є продовженням і поглибленням систематичної роботи вчителя по ознайомленню учнів з природою.

Правильно організована позаурочна гурткова робота дає можливість задовольнити різноманітні індивідуальні запити й інтереси дітей, розумно організувати їх дозвілля. Крім того, така робота сприяє закріпленню і розширенню знань учнів, збуджує і розвиває пізнавальні інтереси до вивчення природи і творчі здібності. Діти на заняттях навчаються застосовувати знання на практиці. Поділяючи цю думку, вважаємо, що гурткова робота є оптимальною й ефективною формою організації формування екологічної компетентності учнів початкових класів.

Формувальний етап експерименту реалізовано у позаурочній роботі з учнями початкових класів під час роботи природничо-краєзнавчого гуртка «Розвідники природи Сумщини». Провідними формами проведення занять є екскурсії, практичні роботи, дослідницькі практикуми.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Шляхом аналізу результатів констатувального експерименту виявлено: переважне використання вербальних, репродуктивних методів навчання, які є малоефективними у формуванні ціннісного ставлення до природи, природоохоронної мотивації й відповідної діяльності, навичок збереження природи та відповідальності за її стан; часткову реалізацію вчителями можливостей позаурочної та позакласної діяльності для

формування екологічної компетентності учнів; відсутність відомостей, які стосуються природи рідного краю, у змісті базових навчальних дисциплін, що ускладнює практичне застосування екологічно відповідальних дій. У якості ефективної форми організації екологічної просвітницької діяльності учнів початкової школи визначено позаурочну роботу, а саме функціонування природничо-краєзнавчого гуртка «Розвідники природи Сумщини».

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розв'язання досліджуваної проблеми. Перспективи подальшої наукової розвідки потребують детального обґрунтування та експериментальної апробації форм і методів формування екологічної компетентності учнів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

- Ващенко, Г. (1999). Виховний ідеал : підруч. для педагогів, вихователів, молоді і батьків. Полтава. (Vashchenko, G. (1999) Educational ideal: tutor. for teachers, educators, youth and parents. Poltava).
- Долинська, Л. (2001). Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ: Просвіта. (Dolynska, L. (2001). Age and pedagogical psychology: teaching. manual Kyiv: Prosvita).
- Закон України «Про освіту» (Law of Ukraine «On Education») (2017). № 2145-VIII, 05.09.2017 р. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
- Концепція екологічної освіти України (Concept of environmental education of Ukraine) (2001). Затверджено колегією МОН України, № 13/6-19 від 20.12.2001. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01>
- Концепція Нової української школи (The concept of the New Ukrainian School) (2016). Retrieved from: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>
- Колишкіна, А., Романенко, К. (2021). Педагогічні умови формування природознавчої компетентності учнів початкових класів на основі розвитку спостережливості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал*, 8 (112), 45–54. (Kolyshkina, A., Romanenko, K. (2021). Experimental study of the pedagogical conditions for primary school pupils' natural sciences competence formation on the basis of observancy development. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technology: sciences journal*, 8 (112), 45–54).
- Костриця, М., Обозний, В. (1995). Шкільна краєзнавчо-туристична робота : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. Київ : Вища школа. (Kostrytsia, M., Obozny, V. (1995). School local history and tourism work: teaching. manual for students ped. education closing. Kyiv: Higher School).
- Пустовіт, Г. (2004). Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія. Київ-Луганськ: Альма-матер. (Pustovit, G. (2004). Theoretical and methodological foundations of environmental education and education of students of grades 1–9 in extracurricular educational institutions: monograph. Kyiv-Luhansk: Alma Mater).

SUMMARY

Kolyshkina Alla, Kolyshkin Oleksandr. Study of the levels of primary school pupils' environmental competence formation.

The article describes organization and conducting of the ascertaining experiment on determining the levels of primary school pupils' environmental competence formation. The methods that were the basis of the experimental work were substantiated: observation of pupils' activities during classes; surveying pupils to identify interests in the nature of their native land; conversations. The components (cognitive, emotional-value, activity) and criteria for primary school pupils' environmental competence formation (cognitive (knowledge, abilities and skills in combination with interests, i.e. the level of readiness and desire to receive, search and rethink information about the objects of the surrounding reality); emotional-valuable (the pupils' desire to prove themselves as competent persons in the preservation of natural objects); activity (level of readiness for practical interaction with natural objects) are determined and the levels of environmental competence (high, medium, low) are substantiated. With the help of analysis of the results of the ascertaining experiment, the following problems were revealed: the predominant use of verbal, reproductive teaching methods, which are ineffective in forming a valuable attitude towards nature, nature conservation motivation and related activities, nature conservation skills and responsibility for its condition; partial implementation by teachers of the opportunities of extracurricular activities for the formation of pupils' environmental competence; lack of information related to the nature of the native land in the content of basic educational disciplines, which complicates practical application of the environmentally responsible actions. It has been determined that extracurricular work, namely functioning of the natural and local history circle "Nature Explorers of Sumy region", is an effective form of organizing environmental educational activities of primary school pupils. Extracurricular work is characterized by a wealth and variety of forms and methods: verbal (narration, explanation, conversation), visual (demonstration, observation), practical (practical work, game exercises, educational exercises); by venue: classroom, assembly hall, "in nature". Prospects for further research require detailed substantiation and experimental testing of forms and methods of forming primary school pupils' environmental competence.

Key words: competence approach, environmental competence, local history, primary school pupils, ascertaining experiment, research methods, extracurricular work, natural and local history circle.

УДК 373.2.091.33:316.663.5

Світлана Кондратюк

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0002-3850-6731

DOI 10.24139/2312-5993/2023.02/263-275

РОЛЬ СЮЖЕТНО-ВІДОБРАЖУВАНОЇ ГРИ У РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

У статті визначено сутність поняття «гра». Встановлено, що гра – це своєрідна діяльність, яка допомагає дитині активно відображати оточуюче її життя. На основі теоретико-методичного аналізу досліджуваної проблеми визначено послідовність формування у дітей раннього віку предметних способів